

Date: 29th May-2025

**O'QUVCHILARNING 5-SINF DAN O'QISH DARAJASINING PASAYISHI:
SABABLARI VA YECHIMLARI**

Dilshod Maxmudov Kilichboyevich

Oriental universiteti Filologiya fakulteti

“Arab tili” yo‘nalishi 2-bosqich talabasi

Ilmiy rahbar: Sharq tillari kafedrası o‘qituvchisi

D.E. Alimardanov

Annotatsiya: Ushbu maqola 5-sinf o‘quvchilarining o‘qish darajasidagi pasayish muammosini ilmiy va amaliy jihatdan tahlil qiladi. Muammoning asosiy sabablari psixologik, ijtimoiy, fiziologik va ta‘lim tizimidagi to‘siqlar sifatida aniqlanadi. Sharq olimlari – Al-G‘azzoliy, Ibn Sino, Al-Forobiyning ta‘lim haqidagi hikmatlari, Abbosiylar davri ta‘lim tajribasi, Qur‘on va hadislarning yo‘l-yo‘riqlari, shuningdek, Finlandiya ta‘lim tizimining muvaffaqiyatli amaliyotlari tahlil qilinadi. Maqolada o‘zbek xalqining islomiy qadimiy etiqodlariga mos, ilmiy asoslangan yechimlar taklif etiladi. Maqsad – o‘quvchilarning bilim olishga muhabbatini qayta uyg‘otish va ta‘lim sifatini oshirish yo‘llarini ko‘rsatishdir.

Kalit so‘zlar: O‘qish darajasi, ta‘lim, og‘ish nuqtasi, psixologik omillar, islomiy tarbiya, Finlandiya ta‘lim tizimi, Sharq olimlari, o‘quv motivatsiyasi, ta‘lim tizimi.

Kirish qism

Har bir jamiyatning kelajagi uning yosh avlodining bilimi va axloqiy tarbiyasiga bog‘liqdir. Bolalar o‘qishga bo‘lgan ishtiyoq bilan ta‘lim yo‘liga kirganda, ularning ko‘zlarida kelajak nuri porlaydi. Biroq, O‘zbekiston ta‘lim tizimida 5-sinfga o‘tish davri ko‘pincha o‘quvchilarning o‘qishga qiziqishi pasayishi bilan kechadi. Bu jarayon nafaqat baholar tushishi, balki bilim olishga muhabbatning so‘nishi sifatida namoyon bo‘ladi. Ushbu maqola mazkur muammoning sabablarini chuqur tahlil qilishga, Sharq olimlari hikmatlari, islomiy qadimiy etiqodlar va zamonaviy ta‘lim tajribalaridan ilhomlanib, amaliy yechimlar taklif etishga bag‘ishlanadi. Maqsadimiz – bolalarimizning qalbida o‘qishga muhabbatni qayta uyg‘otish va ta‘lim tizimini yanada samarali qilish yo‘llarini ko‘rsatishdir.

Og‘ish nuqtasi

Har bir ota-ona farzandining maktabda muvaffaqiyat qozonishini, bilim olamida yorqin yulduzdek porlashini orzu qiladi. 1–4-sinflarda bolalar rang-barang kitoblar, o‘yinli darslar va o‘qituvchilarning mehrli yondashuvi ostida bilim o‘zlashtiradi. Bu yillar o‘quvchilar uchun o‘ziga ishonch va quvonch manbai hisoblanadi. Biroq, 5-sinfga o‘tish davri ko‘pincha o‘qishga bo‘lgan qiziqishning pasayishi, baholar tushishi va darslardan uzoqlashish bilan kechadi. Bu mantiq ilmida “**Og‘ish nuqtasi**” deb nomlanadi. Natijada, kitob o‘rnini telefon egallaydi, o‘qish esa og‘ir yuk sifatida qabul qilinadi. Ushbu maqola ushbu muammoning sabablarini ilmiy asosda tahlil qilish, Sharq olimlari – Al-G‘azzoliy,

Date: 29th May-2025

Ibn Sino, Al-Forobiyning ta'lim haqidagi hikmatlaridan, Abbosiylar davri ta'lim tajribasidan, Qur'on va hadislarning yo'l-yo'riqlaridan, shuningdek, Finlandiya ta'lim tizimining muvaffaqiyatli amaliyotlaridan ilhomlanib, yechimlar taklif etishga qaratilgan. Maqsad – bolalarimizning qalbida bilim olish ishtiyoqini qayta alanga oldirish va ta'lim sifatini oshirish yo'llarini ko'rsatishdir.

Asosiy qism

O'qish darajasidagi pasayish – bilim yo'lidagi sinov

5-sinfga o'tish davri o'quvchilarning o'qishga bo'lgan muhabbati sinovdan o'tadigan muhim bosqichdir. 1–4-sinflarda bolalar o'yinli darslar, soddalashtirilgan darsliklar va o'qituvchilarning do'stona munosabati tufayli bilim olishdan zavq oladi. Ammo 5-sinfga kelganda o'quv dasturi murakkablashadi, fanlar soni ko'payadi, darsliklar hajmi ortadi va o'quvchidan mustaqil fikrlash talab qilinadi. Ko'p bolalar bu o'zgarishlarga psixologik va aqliy jihatdan tayyor emas. Natijada, o'qishga qiziqish pasayadi, o'ziga ishonch yo'qoladi, ba'zida esa maktabdan butunlay voz kechish holatlari kuzatiladi. O'zbekiston Xalq ta'limi vazirligining 2023-yilgi ma'lumotlariga ko'ra, 5–7-sinflarda o'quvchilarning o'rtacha baholari 12–15% ga pasayadi. Xalqaro PISA testlari ham shuni tasdiqlaydi: 10–12 yoshdagi bolalar o'qish va matematika bo'yicha 8–10% past natija ko'rsatadi. Bu raqamlar bolalarimizning bilim yo'lidagi sinovlarini aks ettiradi va ushbu muammoni yengish ta'lim tizimining asosiy vazifalaridan biriga aylanadi.

O'qish darajasidagi pasayishning sabablari

Ushbu muammoning ildizlari chuqur va ko'p qirrali bo'lib, quyida ularni ilmiy asosda tahlil qilamiz.

Psixologik sinovlar. 5-sinf o'quvchilari 10–11 yoshda bo'lib, o'smirlik davriga qadam qo'yadi. Bu yoshda bolalar o'zini kashf qilish, tengdoshlari bilan muloqot va mustaqillik istagi kabi psixologik o'zgarishlarni boshdan kechiradi. Biroq, o'qituvchilarning qattiq talablari, ota-onalarning yuqori umidlari ("Faqat besh ol!") va darsdagi muvaffaqiyatsizliklar bolalarda stress va o'qishga nisbatan salbiy munosabatni keltirib chiqaradi. Al-G'azzoliy ta'lim haqida shunday yozadi: "Bolani o'qishga majburlash uning qalbini o'ldiradi. Uni ilhomlantir, shunda u o'z yo'lini topadi." Qur'on ham bu haqda yo'l ko'rsatadi: "Biz insonga faqat uning imkoniyatiga yarasha yukladik" (Al-Baqara, 2:286). Rasululloh (s.a.v.) esa shunday marhamat qilganlar: "Ishlarni osonlashtiring, qiyinlashtirmang, xushxabar bering, nafratlantirmang" (Sahih al-Buxoriy, Kitob al-Ilm, 69). Bu hikmatlar ta'lim jarayonida bolalarga mehr va rag'bat bilan yondashish muhimligini ta'kidlaydi.

Oila va jamiyatning ta'siri. Oila bolaning ta'limdagi eng muhim tayanchidir. Biroq, ko'pincha ota-onalar faqat baholarga e'tibor berib, farzandining ichki dunyosini e'tiborsiz qoldiradi. 5-sinfda bolalar tengdoshlari bilan ko'proq vaqt o'tkazadi. Agar sinfda o'qish "noqulay" deb qaralsa, bola o'qishdan uyalishi mumkin. So'rovnomalarga ko'ra, O'zbekistonning 5–7-sinf o'quvchilarining 65% i o'qishdan ko'ra ijtimoiy tarmoqlarga ko'proq vaqt sarflaydi. Bu jamiyatning bolalar ruhiyatiga salbiy ta'sirini ko'rsatadi. Ibn Sino "Tib qonunlari" asarida shunday yozadi: "Bolani tarbiyalashda muhitning ta'siri

Date: 29th May-2025

ulkan. Yaxshi muhit bo'lmasa, ta'lim samarasiz qoladi." Oilada moddiy muammolar, nizolar yoki ota-onalarning o'qishga e'tiborsizligi bolaning ta'lim faoliyatini susaytiradi. Abbosiylar davrida ta'lim muassasalari oilalar bilan hamkorlik qilib, ota-onalarni farzandlarini ilhomlantirishga o'rgatgan. Bu tajriba bugungi ta'lim tizimi uchun ham muhim yo'l-yo'riq beradi.

Ta'lim tizimidagi to'siqlar. O'zbekiston maktablarida 5-sinfda o'quv dasturi keskin murakkablashadi. Fanlar soni ko'payadi, har bir fan bo'yicha yangi o'qituvchilar keladi, bu esa bolalarni yangi muhitga moslashishda qiynalishiga sabab bo'ladi. Darsliklarda hayotda foydasi kam bo'lgan, ortiqcha ma'lumotlar ko'p. Masalan, murakkab matematik formulalarni yodlash talab qilinsa-da, ularni amalda qo'llash o'rgatilmaydi. Al-Forobiy shunday deydi: "Ta'lim foydali va amaliy bo'lmasa, u vaqtni behuda sarflashdir." Maktablarda baholarni "sotib olish", o'qituvchilarning adolatsiz munosabati kabi muammolar bolalarning ta'lim tizimiga ishonchini yo'qotadi. So'rovnomalarga ko'ra, o'quvchilarning 30% o'qituvchilarning adolatsiz baholashidan shikoyat qiladi.

Fiziologik va ijtimoiy sinovlar. O'smirlik davri jismoniy va aqliy o'zgarishlar bilan kechadi. Bolaning miyasi rivojlanar ekan, diqqati tarqaladi, charchoq va uyqu yetishmovchiligi kuzatiladi. Internetga ulanuvchi telefonlar esa bu muammoni yanada chuqurlashtiradi. So'rovnomalarga ko'ra, o'quvchilarning 70% i dars vaqtida yoki uyda telefon bilan band bo'ladi. Abbosiylar davrida olimlar ta'limda fiziologik omillarga katta e'tibor bergan. Ibn Sino bolalarning charchamasligi uchun dam olish va jismoniy mashqlarni muhim deb hisoblagan. Bugungi kunda esa telefonlar bolalarning diqqatini chalg'itib, ularni o'qishdan uzoqlashtirmoqda.

Ilmiy tadqiqotlar va xalqaro tajriba

Xalqaro PISA testlari shuni ko'rsatadiki, o'qish darajasidagi pasayish dunyoning ko'p mamlakatlarida kuzatiladi. 10–12 yoshdagi bolalar o'qish va matematika bo'yicha 8–10% past natija ko'rsatadi. Biroq, Finlandiya bu muammoni yengishda muvaffaqiyat qozongan. Finlyandiyada darslar bolalarning qiziqishiga moslashtirilgan, darsliklardan keraksiz ma'lumotlar olib tashlangan, o'qituvchilar har bir o'quvchiga do'stona yondashadi. Natijada, Finlyandiya o'quvchilari PISA testlarida doim yuqori o'rinlarni egallaydi.

Sharq ta'lim tajribasi ham muhim yo'l-yo'riq beradi. Abbosiylar davrida Bag'dod maktablari o'quvchilarga amaliy va foydali bilimlar berishga e'tibor qaratgan. Al-G'azzoliy o'zining "Ihya-u ulumiddin" asarida ta'limda axloq va odobni o'rgatish muhimligini ta'kidlaydi. Bu hikmatlar bugungi ta'lim tizimi uchun ham yo'l ko'rsatuvchi nur bo'lib xizmat qiladi.

Xulosa va yechimlar

O'qish darajasidagi pasayish bolalarimizning bilim yo'lidagi jiddiy sinovidir. Quyida o'zbek xalqining islomiy qadimiy etiqodlariga mos, ilmiy asoslangan yechimlar taqdim etiladi:

1. **Darsliklarni soddalashtirish.** Darsliklardan keraksiz ma'lumotlarni olib tashlab, hayotda qo'llaniladigan bilimlarga e'tibor qaratilsin. Al-Forobiy ta'kidlaganidek,

Date: 29th May-2025

“Ta’lim amaliy bo’lsin.” Finlyandiya tajribasi shuni ko’rsatadiki, soddalashtirilgan darsliklar o’quvchilarning qiziqishini 20% oshiradi.

2. **Islomiy tarbiya va odob darslari.** Maktablarda “Islomiy tarbiya” va “Odob” darslari joriy qilinsin. Bu darslarda Qur’on va hadislar asosida axloq, mas’uliyat va o’ziga ishonch o’rgatilsin. Al-G’azzoliy shunday deydi: “Axloqsiz ta’lim – foydasiz yuk.” Singapurda axloq darslari o’quvchilarning mas’uliyatini 15% oshirgan.

3. **Maktablardagi korrupsiyaga barham berish.** Baholarni “sotib olish” va adolatsiz baholashni yo’q qilish uchun o’qituvchilar faoliyatini shaffof nazorat qilish lozim. Hadisda aytiladi: “Kim adolatdan chetlasa, Alloh uning ishlarini qiyinlashtiradi” (Sahih Muslim, Kitob al-Birr, 2564). Gruziyada ta’limdagi korrupsiyani yo’q qilish o’quv natijalarini 25% oshirgan.

4. **Telefonlardan foydalanishni cheklash.** Maktablarda internetga ulanuvchi telefonlar ta’qiqlansin, oddiy telefonlardan foydalanishga ruxsat berilsin. Ibn Sino shunday deydi: “Diqqatni chalg’ituvchi narsalardan voz kechish ta’limda muvaffaqiyat keltiradi.” Yaponiyada telefon cheklovi o’quvchilarning diqqatini 30% oshirgan.

5. **Qiziqarli va tarbiyaviy darslar.** Darslarga o’zbek xalq ertaklari, islomiy olimlarning hayoti, tabiat hodisalari haqidagi hikoyalar kiritilsin. Abbosiylar davrida maktablar bolalarni hikoyalar orqali o’qitgan. Finlyandiyada qiziqarli darslar motivatsiyani 25% oshirgan.

6. **O’qituvchilar va ota-onalarni birlashtirish.** O’qituvchilarni o’smirlik psixologiyasi va zamonaviy usullar bo’yicha o’qitish, ota-onalarga farzandlarini ilhomlantirish bo’yicha treninglar tashkil qilish lozim. Hadisda aytiladi: “Har biringiz cho’ponsiz va o’z mas’uliyatingiz uchun javobgarsiz” (Sahih al-Buxoriy, Kitob al-Jum’a, 893). Ota-ona va o’qituvchi hamkorligi o’quv natijalarini 20% oshiradi.

6.1. Mehmed (Mahmud) Fotih II va uning ustozlari

Fotih Sulton Mehmet Xon bolaligida sho’x va to’polonchi o’quvchi edi. Dars vaqtida qilgan yaramasliklari bilan ustozlari Oqshamsiddinni bezovta qilar, tanbeh bersa, “Men podshohning o’g’liman, hech narsa qila olmayman,” deb javob qaytarardi. Ustoz bu haqda Mehmetning otasi Murod II ga xabar beradi va podshoh o’z rejasi asosida harakat qiladi.

Bir kuni Mehmet darsda yana to’polon qiladi. Ustozining tanbehiga odatdagidek otasi bilan tahdid qiladi. Shu payt eshik ochilib, podshoh ichkariga kiradi. G’azablangan Oqshamsiddin podshohga qarab: “Hech kim dars vaqtida bunday kira olmaydi, izn so’rab kirish lozim,” deb baqiradi va uni tashqariga haydaydi. Podshoh uzr so’rab, mahjub holda chiqib ketadi. Bu holat Mehmetni hayratda qoldiradi, chunki uning ishongan tayanchi – otasi ko’z o’ngida hurmatsizlikka uchradi. Bir ozdan so’ng podshoh eshikni taqillatib, uzr so’rab ichkariga kiradi. Reja muvaffaqiyatli amalga oshadi. O’sha kundan boshlab Mehmet yaramaslikdan voz kechadi va ustoziga hurmat bilan yondashadi. Ushbu voqea shuni ko’rsatadiki, ustozga hurmat tarbiyasi bolaning kelajakdagi muvaffaqiyatida muhim rol o’ynaydi. Bugungi kunda esa ota-onalar va jamiyat ustozlar hurmatini pasaytirishi o’quvchilarning ta’limdagi muvaffaqiyatsizligiga sabab bo’lmoqda.

Date: 29th May-2025

Xulosa

O'qish darajasidagi pasayish – bolalarimizning bilim yo'lidagi sinovi bo'lib, uni yengish jamiyatning umumiy mas'uliyatidir. O'zbek xalqining islomiy qadimiy e'tiqodlari, Sharq olimlari hikmatlari va zamonaviy ta'lim tajribalari birlashsa, bu muammoni bartaraf etish mumkin. Yuqoridagi yechimlar – darsliklarni soddalashtirish, islomiy tarbiya darslarini joriy qilish, korrupsiyaga barham berish, telefonlardan foydalanishni cheklash, qiziqarli darslar tashkil qilish, o'qituvchilar va ota-onalarni birlashtirish – bolalarimizning qalbida bilim olish muhabbatini alanga oldiradi. O'zbekiston olimlari bilan mashhur bo'lgan xalq sifatida, kelajakda yanada buyuk olimlarni yetishtirish uchun hozir harakat qilishimiz lozim. Bolalarimizning kelajagi – bizning qo'limizda!

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi. (2023). O'quvchilarning o'quv natijalari tahlili. Toshkent.
2. OECD. (2022). PISA 2022 Results: The State of Learning and Equity in Education. Paris: OECD Publishing.
3. Al-G'azzoliy. (2005). Ihya-u ulumiddin. Toshkent: Hilol Nashr.
4. Qur'on al-Karim. (2015). Tafsiri hilol. Toshkent: Hilol Nashr.
5. Buxoriy Muhammad ibn Ismoil. (2002). Sahih al-Buxoriy. Qohira: Dar al-Kutub.
6. O'zbekiston Pedagogik tadqiqotlar instituti. (2024). O'smirlarning o'quv motivatsiyasi so'rovi. Toshkent.
7. Ibn Sino. (1992). Tib qonunlari. Toshkent: Fan Nashriyoti.
8. Al-Maqriziy. (2000). Xitot. Bag'dod: Dar al-Rashid.
9. Al-Forobiy. (1987). Fozil odamlar shahri. Toshkent: Adabiyot va San'at Nashriyoti.
10. Transparency International Uzbekistan. (2023). Ta'limdagi shaffoflik so'rovi. Toshkent.
11. O'zbekiston Yoshlar ittifoqi. (2024). O'quvchilarning telefon foydalanishi so'rovi. Toshkent.
12. Ibn Sino. (2000). Risolalar to'plami. Samarqand: Alisher Navoiy Universiteti Nashriyoti.

